
Пресиян Конакчиев / Presyian Konakchiev

САБОРЪТ В ЗАГРЕБ (1910–1920) В НАУЧНАТА ЛИТЕРАТУРА НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

The Zagreb parliament (1910–1920) in scientific historiography in Bulgarian

Summary: The Zagreb parliament is an authority, which takes a part in the Croatian political development since the Middle Ages. The gap between 1910–1920 is an important spell of time for this class authority, due to its commitment with the World War I. The war has decreed the destiny of the Croatian state system. The main questions are about the way of constituting the council, its rights and its position concerning the Croatian national issue during 1910–1920. Substantial resources in Bulgarian are used for composing the specified problem.

Key words: Zagreb parliament, sabor, Croatian state system, istoriografy

Саборът в Загреб се свързва с политическото развитие на хърватските земи. На български език терминът *събор* означава събрани множество длъжностни или избрани хора да разгледат и разрешат някои въпроси.¹ В сърбохърватски език понятието се използва за назоваването на народно събрание, парламент и се изписва *сабор*. За да не се допускат грешки, се възприема хърватският правопис².

Хърватски сабор съществува още през ранното Средновековие. По-късно е споменаван като Народен сабор и се явява съсловно представителство на хърватската племенна аристокрация – поземлени магнати и духовници. Същият приема решения за мир и за война. През XII век хърватите влизат в състава на Унгарското кралство, след това в Австрийската империя. От средата на XVI век, след превземането на по-голяма част от Далмация и Хърватия от османците, заседава само един общ хървато-славонски сабор. Той в значителна степен отразява хърватската обособеност, има редица правомощия, свързани с вътрешното управление, а неговите решения влизат в сила след одобрението им от краля. През 1790 г. саборът се саморазпуска и прехвърля правата си върху Диетата – Унгарския сабор. Във връзка с организирането на дуалистичната империя Австро-Унгария на 24 октомври 1868г. в Загреб е учреден нов сабор, назоваван Хървато-славоно-далматински сабор. Този орган отразява дадената политическа автономия на хърватите. Той взима решения по въпросите на вътрешния ред, правосъдието, образованието и религиозните теми в политически обособената област Хърватско. Съществуването на Сабора в този вид продължава до края на Първата световна война. След нейния край от

политическата карта на Европа изчезва Австро-Унгария, към чиято територия принадлежи политически обособената област Хърватско.

В периода между двете световни войни, когато хърватските земи са част от Югославия, сабор не съществува. В годините на Втората световна война има две подобни институции. Първата притежава консултативни възможности. Създадена, без избори като част от фашистката Независима хърватска държава. Втората е продукт на хърватското антифашистко движение. Формирана е отново без избори, известна като Национален антифашистки съвет. Той се обявява за основаване на независима хърватска държава в пределите на една демократична и федерална Югославия. След войната, до 1990 г. съветът е преименуван на Хърватски национален конгрес, който е част от еднопартийния режим в Социалистическа федеративна република Югославия. След отделянето на Хърватско от социалистическа Югославия в началото на 90-те години на XX век се ражда съвременният Хърватски сабор, настоящ законодателен орган на Република Хърватия.

Проследяването на темата в периода 1910–1920 се определя от изборите за съсловни представители от 28 октомври 1910 г. и края на Първата световна война, която приключва за хърватите с два мирни договора: Сен-Жерменски (10 септември 1919 г.) и Трианонски (4 юни 1920 г.). С тях хърватските земи получават международно признание като част от новоучредената югославянска държава, наречена КСХС³. Тези две събития слагат края на легитимното съществуване на Хърватския сабор.

Най-големият изследовател на хърватската история у нас, Румяна Божилова, приема, че разиграващите се по време на Първата световна война събития и формиращата се вследствие на нея международна обстановка са решаващи за хърватския национален въпрос⁴. Саборът е неизменна част от посочените процеси, той взема важни решения, свързани с този главен въпрос през различните етапи на войната.

Изследванията и публикациите както на български историци, така и на чужди автори, чиито научни материали са издадени на български език, поясняват понятието научна историография. За настоящото проучване са използвани ресурсите на интернет, лични библиотеки и библиотеките във Велико Търново – РНБ „Петко Рачев Славейков“, Университетската библиотека на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, факултетна библиотека на Историческия факултет при ВТУ. Историците, които проучват темата или засягат този период от историята на хърватите и югославянското минало, са: Кръстьо Манчев⁵, Румяна Божилова⁶, Барбара Йелавич⁷, Мариана Йовевска⁸, Стефан Анчев⁹, Милчо Лалков¹⁰, Марк Мазовер¹¹, Лутфи Меуш¹², Людвиг Щайндорф¹³, Ласло Контлер¹⁴.

В българската историография името на Сабора не се изписва в пълния му вид, някъде е наричан Хърватски сейм, по унгарски пример¹⁵. Официалното му название е Хървато-славоно-далматински сабор. Причината за това се корени в хърватско-унгарското споразумение от 1868г., което обособява политически

народ, т.е държава с автономно управление, която се титулува Кралство Далмация, Хърватия и Славония¹⁶. Поради това органът носи името на създаденото кралство. Този факт е причина за възникването на проблем относно териториалния обхват на сейма, защото така изброените територии са разпокъсвани между австрийската и унгарската част на империята¹⁷. Въпреки че териториалният обхват на политическата област включва смесено население – хървати, сърби, словенци – Саборът е изписван в научната литература като Хърватски сабор.

Както пише Божилова, Саборът е изразител на хърватското национално Възраждане и затова продължава да се развива като политическо тяло. Новите партии се обединяват около различните идеи за постигане на по-големи права на хърватите, дори за тяхното отделяне от създадената през 1867 г. Австро-Унгария през втората половина на XIX век и първото десетилетие на XX век хърватският партиен потенциал разполага с Национална партия, Независима национална партия, Партия на правото, Чиста партия на правото, Прогресивна партия, Хърватска сръбска коалиция и Хърватска селска партия. През посочения период партиите влизат в различни диспути и спорове, което предопределя тяхното разцепление.

Нагодбата (споразумението) от 1868 г. определя правата и структурата на Сабора да управлява ограничената автономия на Хърватия в областта на образованието, културата и религията със свой език, знаме и герб¹⁸, а гласуваните закони влизат в сила само след одобрението на императора. Приеманите закони са автономни и в пряко съответствие с държавните принципи на монархията¹⁹.

М. Йовевска, Р. Божилова, Кр. Манчев обръщат внимание на състава и формирането на Сабора. Тези процедури се определят с хърватско-унгарското споразумение от 1868 г., а по-късно със специален закон, приет през 1870 г. Според споразумението в еднокамарния Сабор участват аристократи, поземлени собственици и градско население. Делегатите се определят чрез избори по т.нар. куриална система²⁰, която формира различни избирателни съсловия, определени по имуществен ценз и видове собственост – поземлена, недвижима и движима. Съотношението избиратели – избрани делегати е различно за отделните съсловия, защото гласовете в отделните курии имат нееднаква тежест. С активно избирателно право разполага само малцинство от населението. То е представено от всички жители, които плащат по 60 крони преки данъци в селските области и по 30 крони – в града²¹. Със закона от 1870 г. свикването и разпускането на Сабора спада в компетенцията на императора в качеството му на унгарски и хърватски крал, а откриването на заседанията му е право на назначавания от него хърватски бан. В случай на разпускане на Сабора върховният суверен е длъжен в срок от три месеца да свика нов Сабор²².

Друг проблем, на който се отделя внимание в научната литература, е реакцията на Сабора относно атентата в Сараево на 28 юни 1914 г. Той непосредствено засяга югославянските жители на монархията – хървати, сърби и словенци. Народните представители в Загреб от 28 юни до 28 юли 1914 г. се занимават със събитията в Сараево. Р. Божилова, познавайки добре хърватската

историография, изяснява анти сръбското настроение в Сабора²³. По свидетелства на хърватския историк Жеко Караула, народни представители от Сабора са обвързани с масовите анти сръбски демонстрации. В Сабора убийството на австрийския престолонаследник се осъжда бурно и се обвинява Сърбия, но също така има изказвания с по-сдържан тон. Причината за това, е че ХСК, която е най-силно представената в Сабора партия, се опитва да играе ролята на посредник срещу директното отрицание на атентата и острото противопоставяне между хървати и сърби. Въпреки това Саборът се превръща в инициатор за масови анти сръбски демонстрации в Загреб, Задар, Осиек. Сериозно присъствие в инициирането им заема Хърватската партия на правото, тя изразява най-голямо недоволство в Сабора от убийството в Сараево.

В българската историография е засегнат проблем за развитието на хърватския национален въпрос и отражението му в Хърватския сабор през годините на войната. Внимателният прочит на историографските материали показва изменението в позицията на Сабора относно териториалната цялост на Австро-Унгария и ролята му в различните етапи от хода на световния военен конфликт. Действията на Сабора през първите години на войната показват солидарност и подкрепа към централната власт. Задълбочаването на войната създава условия за обсъждане на идеята за триализъм или субдуализъм в пределите на Хабсбургската империя, както и отделянето на Триединното кралство от Австро-Унгария, за да може то да участва заедно със Сърбия в създаването на нова славянска държава. Известна е и идеята за самостоятелното му обособяване като суверенна държава на политическата карта на Европа.

Триализмът предвижда прилагането на дуалистичните решения между Австрия и Унгария, като към тях се присъедини и Хърватско. Р. Мишев пише за отношението на убития Франц Фердинанд към създаването на такъв тип държава и мястото на Сабора в нея. Ф. Фердинанд смята да му възложи ръководни функции в управлението на Хърватия. Причината, която се изтъква, е лоялността, показана от хърватите по време на революциите, насочени срещу Хабсбургите през XIX век. Важен факт е и че те са католици като австрийците и унгарците. Р. Божилова също посочва възможността за създаването на държава, базирана на федеративен принцип, включващ към Хърватия териториите: Словения, Далмация и Босна и Херцеговина. Ръководна функция ще бъде възложена и на Католическата църква²⁴. Освен това в състава на Сабора през първата година на войната се откриват сериозен брой депутати, искащи подобен тип обединение. М. Йовевска публикува на български език два значими за родната историография документа, обясняващи тези процеси. Първият е писмо на Франо Супило до Никола Пашич от 26 март 1915 г., Петроград²⁵. Вторият е паметна бележка на Франо Супило, адресирана до Едуард Грей, от 7 януари 1915 г., Лондон.²⁶ От тях се разбира, че всички народни представители, които не подкрепят посочената идея, са подложени на натиск или изпратени в затвори сведения за събития, свързани с триалистичната идея, се срещат и в научните трудове на Кр. Манчев. Той отбелязва отправеното през 1915 г. в заседание на

Сабора искане за обединяване на всички хърватски земи в една хърватска държава, която да е част от Австро-Унгария. Тази идея е потвърдена от специалната декларация през 1917 г.²⁷. Целта за триализъм е следвана от създаденият през 1917 г. Югославски партийен клуб²⁸. Той е с верноподаническо отношение към престола във Виена и счита, че обединението на хървати, сърби и словенци в една държава ще трябва да е под властта на Хабсбургите. Според М. Лалков австро-унгарско пространство е подложено на преустройство, защото се появява федералистичната идея, която е принципно споделяна по същото време от много чешки и словашки политици.

Субдуализмът е концепция, която е коментирана слабо в българската историография. Важен документ, който я обяснява е приложен от М. Йовевска. Майската декларация от 1917 г. провъзгласява възможността за създаване на Държава на словенци, хървати и сърби в едно самостоятелно и освободено от чуждо влияние държавно обединение под скиптъра на Хабсбургската династия²⁹.

През последните месеци на войната в хърватския партийен елит се обсъжда замисъл за отделяне на Хърватско в напълно самостоятелна държава. Промяната на това отношение е свързана с неблагоприятното развитие на военните действия. От преведените на български език научни материали се откроява написаното от Л. Щайндорф. Той описва действията на Сабора за създаването на Държавата на словенци, хървати и сърби (ДСХС). Според него ролята му в тези събития е важна, защото на 29 октомври 1918 г. хърватският парламент взима решение да прекъсне всякакви държавни връзки с дуалистичната монархия. Това предвижда отмяната на хърватско-унгарското споразумение от 1868 г., както и всички негови по-късни допълнения и ревизии. Провъзгласена е ДСХС. Тя включва, Славония, Хърватия, Далмация и Риека. Народното вече се приема за върховна държавна власт. То ще назначава правителствата в посочените територии. Връзката му с Хърватския сабор е значителна. За нея Ст. Анчев добавя, че 20 от неговите дейци са представители на Сабора, дори може да се каже, че той е повлиян от него, защото в началото не демонстрира желание за отделяне от монархията³⁰.

Последният фрагмент по хърватския национален въпрос е свързан с идеята за създаването на държава на федеративен принцип между сърби и хървати. Въпросът за хърватско-сръбско обединение е обсъждан в хърватския парламент още през първото десетилетие на XX век. В един от публикуваните на български език от М. Йовевска документи за периода – Франо Супило за дискусията на Сабора през 1907 г. по въпроса за сърбите в Хърватско³¹ – се съобщава, че хърватско-сръбската коалиция, която е с преобладаващо мнозинство, е подлагана на системен натиск, защото вижда бъдеща независима Хърватия като продукт на съвместни действия между хърватите и сърбите, живеещи в империята. През почти целия период на войната вариантът за обединение със Сърбия не подлежи на обсъждане в Сабора. Според Р. Божилова обявената през 1918 г. ДСХС е проблем за Сърбия, защото тя ще бъде изолирана от реализиращото се югославянско обединение. Опасността е реална,

но международната обстановка улеснява Сърбия. Нараства евентуална заплаха от териториалните претенции на Италия, но и на новата държава Унгария. Те не крият амбициите си за контрол над тези части от Балканите, където се обособява ДСХС³². Посочените обстоятелства налагат да се възприеме сръбското предложение за югославянска държава. Това довежда до нова позиция на Сабора. Тя завършва с признаването на обявеното от А. Караджорджевич³³ на 1 декември 1918 г. Кралството на сърби, хървати и словенци. Актът слага край на Словенското, хърватското, сръбското кралство, но Саборът просъществува още известно време до подписването на мирните договори.

Загребският сабор от периода на своето официално съществуване е отразен в българската научна литература. Разгледани са основните проблеми и събития, свързани с него и съставянето му. Българските учени от различни поколения запазват интереса си към самоуправлението на хърватите и създават обективни картини за дейността на Сабора в Загреб в началото на XX век.

БЕЛЕЖКИ

¹ Андрейчин, Л., Георгиев, Л., Илчев, С., Костов, С., Леков, И., Стойков, С., Тодоров, Ц. Български тълковен речник. София: БАН, 1993, с. 934.

² Отн. името *сабор* в българската историография единствено Наум Кайчев е придържа към хърватския му правопис.

³ КСХС – Кралство на сърби, хървати и словенци. Името се запазва по този начин до 1929 г., когато държавата започва да се нарича Югославия.

⁴ **Божилова, Р.** История на Хърватия. Малка историческа библиотека. София: АБАГАР, 1998, с. 230.

⁵ **Манчев, Кр.** История на балканските народи 1879–1918. София: Наука и изкуство, 1975, с. 169–171; **Манчев, Кр.** История на националния въпрос на Балканите. София: Парадигма, 2008, с. 112–114, 224–225.

⁶ **Божилова, Р.** История на Хърватия. Малка историческа библиотека. София: АБАГАР, 1998, с. 48, 187; **Божилова, Р.** Хърватското националноосвободително движение през погледа на българите 1878–1914 г. София: БАН – Институт за балканистика, 1988, с. 139–140.

⁷ **Йелавич, Б.** История на Балканите – XX век. София: ИК-АМАТ-АХ, 2012, с. 111–119.

⁸ **Йовевска, М.** Балканските провинции на Хабсбургската държава, граници и административно управление от края на X век до 1918 г. В. Търново: ПМК, 1999, с. 168–192; **Йовевска, М.** Документи из историята на балканските народи (от началото на XX век до Втората световна война). В. Търново: АБАГАР, с. 37, 80–85, 90–91.

⁹ **Анчев, Ст.** Балканите, начин на употреба – 1918–1938 г. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2006, с. 18.

¹⁰ **Лалков, М.** Югославия (1918–1992). София: ИК-ДАНИЕЛА УБЕНОВА, 2009, с. 9, 13, 16, 21, 31.

¹¹ **Мазовер, М.** Балканите. Кратка история. Прозорец, 2005, с. 145–146.

¹² **Меуш, Л.** Национално-териториални проблеми на Балканите от Берлинския конгрес до 1918 г., с. 179–180.

¹³ **Щайндорф, Л.** Хърватите от Средновековието до наши дни. София: РИВА, 2009, с. 13, 153, 169–180

¹⁴ **Контлер, Л.** История на Унгария. София: РИВА, 2009, с. 345–352.

¹⁵ Отн. името виж: **Божилова, Р.** Хърватското националноосвободително движение през погледа на българите 1878–1914 г. София: БАН – Институт за балканистика, 1988, с. 9.

¹⁶ **Манчев, Кр.** История на националния въпрос на Балканите. Парадигма, София, 2008г., с. 112

Авторът пояснява, че територията Далмация не е изцяло в политически автономна Хърватия и затова там действа местен провинционален сабор, наречен Далматински. Предвид факта, че споразумението създава Триединно кралство – Даламация, Хърватия и Славония, се определя сабора да се назовава Хървато-славонно-далматински.

¹⁷ Отн. територията на Хърватия след 1868 г. вж: **Манчев, Кр.** История на националния въпрос на Балканите. София: Парадигма, 2008, с. 112. Авторът изобразява факти, които доказват териториалната разпокъсаност. От Триединното кралство е отнета част от Далмация, областта Междумурie и град Риека.

¹⁸ **Йовевска, М.** Балканските провинции на Хабсбургската държава, граници и административно управление от края на Х век до 1918 г. В.Търново: ПМК, 1999, с. 169.

¹⁹ **Манчев, Кр.** История на националния въпрос на Балканите. София: Парадигма, 2008, с. 113.

²⁰ Отн. куриалната система вж: **Йовевска, М.** Модерността в държавното управление на Балканите (XIX–XX в.) Последната конституция за Босна и Херцеговина 1910 г. – В: Голямата промяна, проблеми и постижения на модернизацията в Европа през XIX век. В. Търново: ВИТАЛ, 1999, с. 159. Според тази система избирателите се разделят на три категории (курии, съсловия, професии). Това са: селска, градска и богати земевладелци, интелигенция и чиновници.

²¹ Отн. изчисления за право на гласуване вж: **Йелавич, Б.** История на Балканите-XX век. София: ИК-АМАТ-АХ, 2012, с. 71–72. До 1910 г. могли да гласуват 2% от жителите, брой, който нараснал на 8,8% през същата година. По този начин хърватската политика представлявала интересите едва на малка част от населението, състояща се предимно от градската средна класа, професионалните съсловия и проспериращи земевладелци.

²² **Манчев, Кр.** История на националния въпрос на Балканите. София: Парадигма, 2008, с. 113.

²³ **Божилова, Рм.** Хърватското националноосвободително движение през погледа на българите 1878–1914 г. София: БАН – Институт за балканистика, 1988, с. 139–140.

²⁴ **Божилова, Рм.** История на Хърватия. Малка историческа библиотека. София: АБАГАР, 1998, с. 71.

²⁵ **Йовевска, М.** Документи из историята на балканските народи (от началото на XX век до Втората световна война). В. Търново: АБАГАР, с. 80–81.

²⁶ Пак там, с. 81–84

²⁷ Отн. специална декларация вж: **Манчев, К.** История на балканските народи 1878–1945. В. Търново, 1989, с. 170. Според нея всички земи в монархията, населявани със словенци, хървати и сърби, трябва да са част от едно самостоятелно, освободено от всякакво господство на чужди народи кралство, но признаващо Хабсбургската династия.

²⁸ Клубът се различава по идеен характер от звучащия подобно на него Югославски комитет, създаден от Франо Супило и Анте Трумбич в Лондон.

²⁹ **Йовевска, М.** Документи из историята на балканските народи (от началото на XX век до Втората световна война). В. Търново: АБАГАР, с. 84.

³⁰ **Анчев, С.** Балканите – начин на употреба – 1918–1939 г. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2006, с. 18.

³¹ **Йовевска, М.** Документи из историята на балканските народи (от началото на XX век до Втората световна война). В. Търново: АБАГАР, с. 75–77.

³² Пак там.

³³ А. Караджорджевич, бъдещ крал на Югославия.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин, Л., Георгиев, Л., Илчев, С., Костов, С., Леков, И., Стойков, С., Тодоров, Ц. Български тълковен речник. София: БАН, 1993.

Анчев, Ст. Балканите – начин на употреба – 1918–1939 г. В. Търново, Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2006.

Божилова, Рм. История на Хърватия. Малка историческа библиотека. София: Абагар, 1998.

Божилова, Рм. Хърватското националноосвободително движение през погледа на българите 1878–1914 г. София: БАН – Институт за балканистика, 1988.

Васич, Б., Иванова, Ц. Българско-сръбски разговорник. Плевен: Грама, 2005.

Контлер, Л. История на Унгария. София: РИВА, 2009.

Манчев, Кр. История на балканските народи 1878–1945. В. Търново, 1989.

Меуш, Л. Национално-териториални проблеми на Балканите от Берлинския конгрес до 1918 г.

Мазовер, М. Балканите. Кратка история. София: Прозорец, 2005.

Мишев, Р. История на Австро-Унгария. В. Търново: Абагар, 2005.

Йелавич, Б. История на Балканите – XX век. София: ИК „АМАТ-АХ“, 2012.

Йовевска, М. Балканските провинции на Хабсбургската държава, граници и административно управление от края на X век до 1918 г. В. Търново: ПМК, 1999.

Йовевска, М. Документи из историята на балканските народи (от началото на XX век до Втората световна война). В. Търново: АБАГАР, 1999.

Щайндорф, Л. Хърватите от Средновековието до наши дни. София: РИВА, 2009.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

http://bg.wikipedia.org/wiki/Вук_Караджич

https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatsko-ugarska_nagodba

http://bg.wikipedia.org/wiki/Светозар_Прибичевич

https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_sabor

http://kovceg.tripod.com/pm_vukova_latinica.htm

<http://www.sabor.hr/hr>